

मुटुरोग, उच्चरक्तचाप तथा मधुमेह जस्तै मृगौला रोग पनि एक प्राणघातक दीर्घ रोग हो। विश्व स्वास्थ्य सङ्घका तत्वाधानमा सुरुवा तथा सङ्क्रामक रोगको नियन्त्रण गर्ने प्रयासहरू व्यापक रूपमा भइरहेको हामी पाउँदछौं। तथापि विभिन्न खाले प्राणघातक दीर्घ रोगहरू दिनप्रतिदिन बढ्दै गएको तथ्यदेखि पनि हामीहरू अवगत नै छौं। विश्व स्वास्थ्य सङ्घका तथ्याङ्कहरूलाई अध्ययन गर्ने हो भने

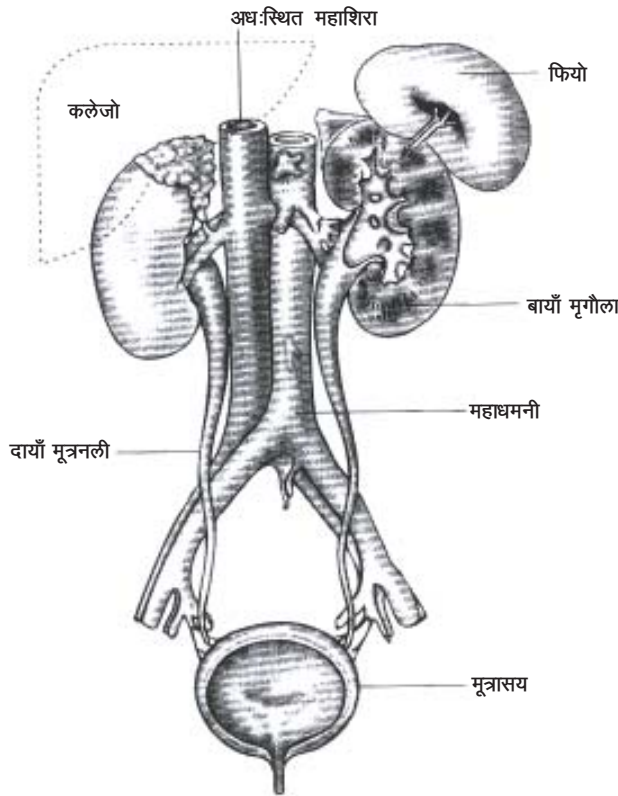
विश्वको तथ्याङ्कलाई हेर्ने हो भने मृगौला रोगीहरूमध्ये करीब ६० लाख मात्रले उपचार पाउछन् जसमध्ये ८० प्रतिशत रोगीहरू विकसित देशमा बस्दछन् र यो ८० प्रतिशत विश्व जनसङ्ख्याको २० प्रतिशतभित्र पर्दछ भने बाँकी ९० प्रतिशत रोगीहरू विकासोन्मुख र अविकसित देशमा बस्दछन्। यी राष्ट्रहरूमा बस्ने मृगौला रोगीहरूमध्ये अधिकांश रोगीहरू आर्थिक कारणले गर्दा बिना उपचार मृत्युवरण गर्न विवश बन्दछन्। यस्तो हुनाको मुख्य कारण मृगौला रोगको उपचार अत्यधिक खर्चिलो हुनु नै हो

भन्ने कुरा प्रष्ट हुन्छ। तथापि आर्थिक कारण मात्र नभई समयमा रोगको निदान नहुनु, निदान भएपनि उपचार सम्बन्धी सुबिधाको कमी हुनुले पनि धेरै जसो विकासोन्मुख र अविकसित मुलुकहरूमा मृगौला रोगबाट पीडित भै अन्तिम अवस्थामा पुगेका पैसावाल रोगीहरूले पनि मृगौला प्रत्यारोपणको त कुरै छाडीं डाएलाइसिस सेवासम्म पनि पाउन नसकेर प्राण गुमाइरहेको धेरै घटनाहरू हामी देख्छौं र सुन्छौं। अर्कोतिर मृगौला रोगीहरूले यस रोगले निकै नै ग्रसित भईसकेपछि मात्र रोग लागेको थाहा पाएको देखिएकोले त्यस्ता रोगीहरूको उपचार समयमा हुन नपाउने स्थिति पनि छँदैछ। यिनै तथ्यहरूलाई मध्यनजरमा राख्दा धेरै अधिदेखि बेवास्ता गरिएको मृगौला रोगको गम्भीर समस्याबारे सम्पूर्ण नेपालीहरूमा यो रोग सम्बन्धी जानकारी गराउनु अति आवश्यक हुन गएको छ। अझै पनि मृगौला रोगको समयमा निदान र रोकथाम गर्ने सही तौर तरिका बारे विश्वका धेरै मानिसहरू अनभिज्ञ रहेको तथ्यहरू छन्। हाम्रो मुलुक नेपाल पनि मृगौला रोगका यी समस्याहरूबाट अछुतो छैन। हाल हाम्रो देशमा राजधानी काठमाडौं र अन्य केहि प्रमुख शहरहरूमा डाएलाइसिस सेवासम्म उपलब्ध भए पनि मृगौला प्रत्यारोपण सेवा अझै उपलब्ध हुन सकेको छैन।

नेपालमा मृगौला प्रत्यारोपणको आवश्यकता

• प्रा.डा. जीवन बहादुर शेरचन *

७५ प्रतिशत मानिस कुनै न कुनै दीर्घ रोगबाट ग्रसित भइरहेका छन्। यदि समयमा नै सर्तकता नअपनाउने हो भने भविष्यमा यी दीर्घरोगहरूले सुरुवा तथा सङ्क्रामक रोगहरूभन्दा बढी खतरनाक रूपलाई अकालमै मानिसको मृत्यु हुने निश्चित छ। यिनै दीर्घरोगहरू मध्ये मृगौला रोग पनि एक भयावह रोग भएकाले यसलाई विशेष महत्व दिई विश्वभर सन् २००६ मार्च ९ का दिनमा विश्व मृगौला दिवस मनाई मृगौला रोग सम्बन्धी जनचेतना मुलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेको हामीहरू पाउँदछौं। यसका साथै नेपालमा आधुनिक चिकित्सा क्षेत्रले उच्च प्रविधिका उपचारका प्रक्रियाहरूलाई अङ्गिकार गर्दै मृगौला प्रत्यारोपणको व्यवस्था पनि नेपालमै स्थापित गर्नु आजको अतीव जरुरी एवम् समयानुकुल माग हो।

चित्र १: मृगौलाको बनोट

हाल नेपालमा २० हजार भन्दा बढी मृगौला रोगीहरू छन् र त्यसमा प्रत्येक वर्ष ३ हजारदेखि ५ हजारसम्म मृगौला रोगीहरू थपिने गरेका छन् भन्ने विशेषज्ञहरूको भनाई छ। मृगौला रोग केवल उच्च रक्तचाप र मधुमेह रोगबाट मात्र हुने होइन बरु विशेषज्ञ चिकित्सकको सल्लाह विना जथाभावी पेन-किलर औषधिहरू खाने, त्यस्तै औलोको रोग सम्बन्धी औषधि र अन्य अखाद्य बस्तुहरूको प्रयोग र जन्मदेखि नै मृगौलामा देखिएको जटिलताहरूबाट यो रोग दीर्घ रोग बनि अन्तिम अवस्थामा पुग्ने विज्ञहरूको एक मत देखिन्छ। जे होस् मृगौला रोगीको सङ्ख्या अन्यत्र भै नेपालमा पनि दिनानुदिन बढ्दो छ। अतः नेपालमा यस रोगको थप उपचारको लागि हालको प्रविधि र उपचार विधिमा विकास गर्नुका साथै मृगौला प्रत्यारोपण गर्न सक्ने

* प्रा.डा. जीवन बहादुर शेरचन त्रि.वि. शिक्षण अस्पतालमा कार्यरत हुनुहुन्छ।

वातावरण बनाउन सम्बन्धित स्वास्थ्य निकायहरूबाट आवश्यक पूर्वाधार र स्रोत साधनको बिस्तृत अध्ययन गरी मृगौला प्रत्यारोपण नेपालको सुविधा सम्पन्न अस्पतालहरूमा हुनु आजको आवश्यकता हुन गएको छ ।

मृगौला र यसको कार्य

मृगौला (Kidney) हाम्रो शरीरभित्र मेरुदण्डको दायाँ र बायाँ अवस्थित रहन्छन् । यिनीहरू सिमीको बियाँ जस्तो आकार र गाढा कलेजी रङ्गको हुन्छन् र एक पुर्ण बयस्क ब्यक्तिको मृगौलाको लम्बाई ११ देखि १३ से.मी., चौडाई ५ देखि ६ से.मी., मोटाई र गोलाई २.५ देखि ३.५ से.मी. तथा बजन करिव १५० ग्राम हुन्छ । पुरुषको तुलनामा महिलाको मृगौला बजन अलि कम हुन्छ ।

प्रतिमिनेट मृगौलामा १२०० मिलिलिटर रगत प्रवाहित हुन्छ । रगतलाई मृगौलाको नेफ्रोनहरूले छान्ने वा प्रशोधन गर्ने काम गर्दछन् । यसरी प्रशोधित रगत मध्येबाट २४ घण्टामा १ देखि ३ लिटर पिसाब बनाई बाहिर निकाल्ने र बाँकी सम्पूर्ण रगत शरीरभित्रै फिर्ता पठाउने काम उक्त नेफ्रोनहरूले गर्दछन् । हाम्रो मृगौलामा नेफ्रोनको सङ्ख्या दशलाखभन्दा बढी हुन्छ । यसरी यी नेफ्रोनहरूको कार्यबाट मृगौलाले रगतलाई छानी शुद्ध एवम् प्रशोधित तुल्याउने क्रममा शरीरका लागि अनावश्यक वा बढी हुन आएका क्रियेटिनिन (Creatinine), युरिया (Urea), सोडियम (Sodium), पोटासियम (Potassium) र युरिक एसिड (Uric Acid) जस्ता पदार्थहरूलाई पिसाबसँगै बाहिर निष्कासन गर्ने कार्य गर्दछन् र शरीरमा यी तत्वहरूको सन्तुलन गर्न सहयोग गर्दछन् । यस बाहेक मृगौलाका कार्यहरू निम्नलिखित छन् ।

- रगतमा पानीको आवश्यक मात्राको व्यवस्थापन गर्ने,
- शरीरमा अम्ल, क्षार र लवणजन्य पदार्थहरूको मात्रामा सन्तुलन कायम राख्ने,
- शरीरमा विभिन्न प्रकारका हर्मोनहरूको उत्पादनमा तथा ती हर्मोनहरूलाई मेटाबोलिज्म गर्ने कार्यमा अर्थात् शरीरको ऊर्जा वा शक्तिका रूपमा परिणत गर्ने कार्यमा मद्दत पुऱ्याउने,
- एरिथ्रोपोइटिन (Erythropoietin) नामक हर्मोन उत्पन्न गरेर हाडभित्रको मासी (Bone Marrow) लाई रक्त कणिका (Red Blood

Cell) उत्पन्न गर्न मद्दत पुऱ्याउने,

- रगतमा क्याल्सियम र फोस्फोरसको मात्रालाई ठीक राखेर भिटामिन "डी" माथी क्रियाशील रहँदै हाड बढ्ने बेलामा साधारण हाड बनाउन मद्दत गर्ने ।

अतः कुनै कारणवस मृगौला सम्बन्धी रोग लाग्न गएमा उपरोक्त माथी उल्लेखित मृगौलाको कार्य प्रभावित हुन गई जटिलता उत्पन्न हुन जान्छ र विभिन्न रोगका लक्षणका रूपमा देखा पर्न जान्छन् । अफ उच्च रक्तचाप र मधुमेह भएको र साथै जथाभावी औषधिहरूको सेवन गरिँदा त्यसले मृगौलालाई बेकम्मा बनाई दिन सक्छ । मानिसमा देखिने मृगौला सम्बन्धी रोगहरू यस प्रकार छन्:

१) **मृगौलाको पत्थरी (Kidney Stone)** : मृगौलामा पत्थर जस्तै सान्द्रो बस्तु जम्ने एक रोग हो जुन जुन वा खनिज पदार्थहरूको मात्रा बढनाले मृगौलामा पत्थरको विकास हुन जान्छ । पत्थरीको आकार बालुवाको कणदेखि गल्फ बल जत्रो हुन सक्दछ ।

२) **पाएलो-नेफ्राइटिस (Pyelonephritis)** : मृगौलाको भित्री तन्तुहरूमा सुजन र जलन हुने रोग हो जसबाट कम्मर दुख्ने, ज्वरो आउने, रिङ्गटा लाग्ने तथा वाकवाकी लाग्ने हुन सक्दछ ।

३) **नेफ्रोसिस (Nephrosis)** : यस रोगमा मृगौलाले रगत छान्ने बेलामा रगतबाट अत्यधिक मात्रामा प्रोटिनलाई निकालेर बाहिर पठाउने कार्य गर्न थाल्छ । विशेष गरि केटाकेटीहरूमा लाग्ने यो अति जटिल रोग हो ।

४) **ग्लोमेरुलो-नेफ्राइटिस (Glomerulonephritis)** : यसमा मृगौलाको रगत छान्ने एकाइ (Filtering Unit) मा जलन हुन थाल्दछ । विशेष गरि छाला र घाँटीको ब्याक्टेरियल इन्फेक्सनबाट, भाईरल इन्फेक्सनबाट तथा केहि विशेष किसिममा औषधिहरूको प्रयोगबाट यो रोग लाग्छ । यसमा पिसाबको रङ्ग रगत जस्तै रातो हुन्छ, मुख र खुट्टाहरूमा सुजन देखा पर्छ र शरीरमा रक्त चाप बढ्न थाल्छ । समयमा उपचार नभएमा किडनी फेलिएर हुन सक्छ ।

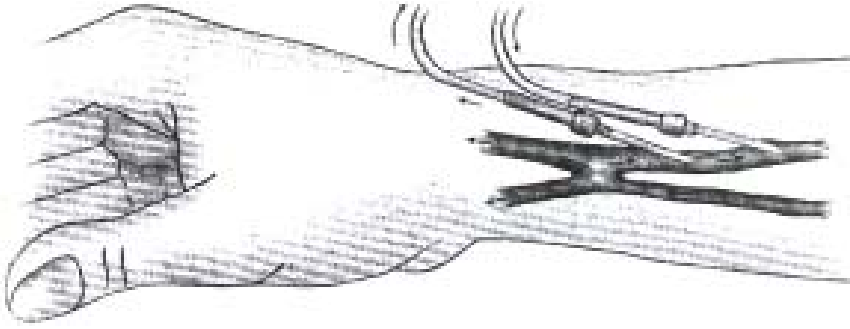
५) **पोलिसिस्टिक-मृगौला रोग (Polycystic Kidney Disease)** : यो आनुवंशिक सरुवा रोग हो । यस रोगमा मृगौलामा पानीका स-साना फोकाहरू तथा सिष्ट अर्थात

थैलि जस्ता अवयवहरूको विकास हुन्छ । ती सिष्ट वा थैलिहरू बिस्तारै बढ्न र टुला हुन थाल्छन् । खास गरि ४४-४५ वर्ष माथीका उमेरमा लाग्ने यस रोगले किडनी फेलिएर पनि गराई दिन्छ । यस रोगमा कम्मर र कम्मरको दायाँ-बायाँ साइडमा दुख्नु, रगत जस्तो पिसाब हुनु, उच्च रक्त चाप हुनु तथा कहिलेकाहीँ मृगौलामा पत्थर निर्माण आदि हुन सक्दछ ।

६) **युरेमिया (Uremia)** : मृगौलालाई काम नलाग्ने बनाउने जुनसुकै रोगको पनि उचित उपचार नभएमा त्यसको परिणाम स्वरूप रोगी युरेमियाको अवस्थामा पुग्दछ । 'युरेमिया' भन्नाले शरीरको रगतमा पिसाब अर्थात युरिन देखा पर्नु हो । यो रोग मृगौला बेकम्मा भएर कार्य गर्न नसक्ने सङ्केत नै युरेमिया हो । यस रोगमा खान रुचि नहुनु, वाकवाकी लाग्नु, वान्ता आउनु, रिङ्गटा लाग्नु, जिउ भारी भई थकाई लाग्नु, कमजोरी अनुभव हुनु, जीउ चिलाउनु र मुख गन्हाउनु जस्ता आदि लक्षणहरू देखा पर्छन् । जसको अस्थायी उपचार हेमोडायलाईसिस वा पेरिटोनियल डायलिसिसबाट गर्न सकिन्छ तर स्थायी उपचार चाहिँ मृगौला प्रत्यारोपणबाट मात्र हुन्छ ।

७) **मृगौला रोगको अन्तिम अवस्था (End Stage Renal Disease : ESRD)** : विशेषतः कुनै पनि मृगौला रोगलाई उपचार नगरेमा मृगौलाले काम गर्न छाड्छन् । जसको परिणाम शरीरमा रगतबाट खराब तत्वहरू छानेर अलग गरी पिसाबका रूपमा बाहिर निकाल्ने र रगतलाई शुद्ध सफा राख्ने काम गर्न सक्दैनन् । त्यसबेला रोगी मृगौला रोगको यस अन्तिम अवस्थामा पुग्दछ । रोगीको यही अवस्थालाई ESRD भनिन्छ । यो ESRD स्थायी र असाध्य रोग हो । कम्मर दुख्नु, हातगोडा र मुख सुनिनु, पिसाब फेराईको प्रक्रियामा समयगत परिवर्तन हुनु, जस्तै: दिउँसोको सड्दा रात्रिमा पिसाब फेर्ने, छिन-छिनमा बिउँफनु, अत्यधिक थकाई लाग्नु, वाकवाकी लाग्नु वा बान्ता हुनु, उच्च रक्त चापमा बृद्धि हुनु, जीउ चिलाउनु, ठाउँठाउँमा खटिरा निस्कनु जस्ता लक्षणहरू प्रमुख रूपमा देखा पर्छन् ।

ESRD रोगको अस्थायी उपचार डायलिसिस हो भने स्थायी उपचार चाहिँ मृगौला प्रत्यारोपण नै हो । अतः जसरी भए पनि नेपालमा मृगौला प्रत्यारोपण गर्ने सुविधा सम्बन्धित निकाय र नेपाल सरकारबाट यथाशीघ्र पहल गरिनु पर्ने आजको आवश्यकता हो ।

चित्र २: ए भी फिस्टुला

किडनी फेलिएर रोगको उपचार र मृगौला प्रत्यारोपण (Renal Transplantation):

किडनी फेलिएर भई (ESRD) मृगौला रोगको अन्तिम अवस्थामा पुगेका रोगीहरूको अस्थायी उपचार –

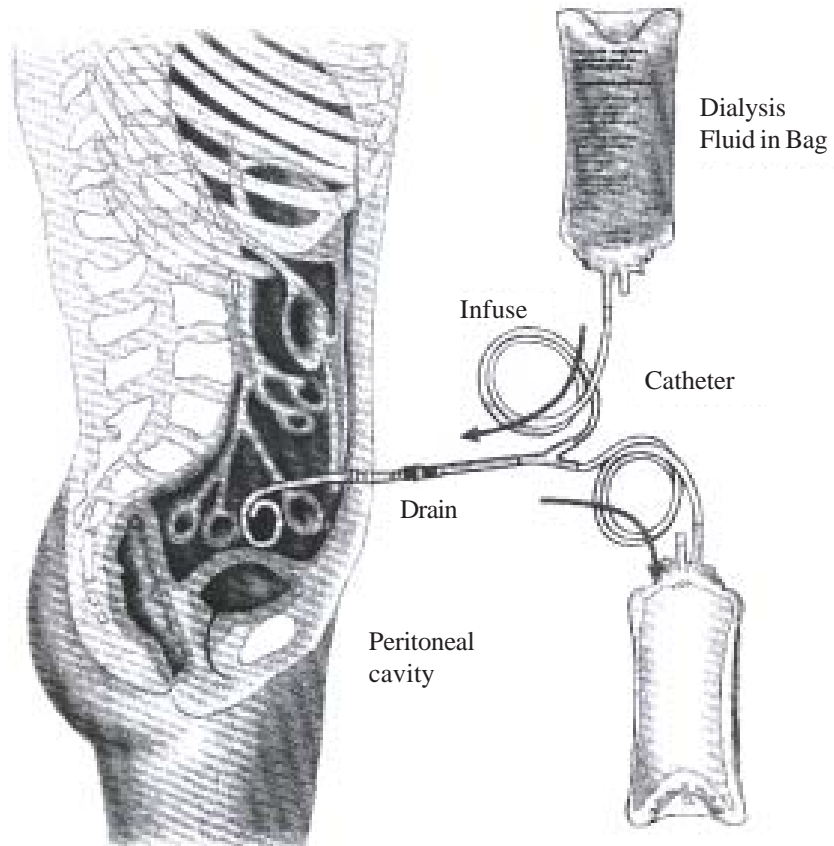
(क) हेमोडायलाइसिस (HD) द्वारा बिरामीको नाडीमा रहेका शिरा र धमनी (Vein and Artery) लाई काटी एउटा एभी फिस्टुला (चित्र २ मा देखाए भई) रोगीको रगत कित्रिम किडनी मेसिनसम्म पठाई विशेष किसिमको डायलाइसिस सोलुसनको माध्यमबाट रगतलाई छानी खराब तत्वहरूलाई बाहिर निकाली रगतलाई शुद्ध सफा तुल्याउने प्रक्रिया नै हेमोडायलाइसिस हो। यो प्रक्रिया हप्ताको २ वा ३ पटक र प्रत्येक पटक ४ घण्टा समय लाग्छ।

(ख) कन्टिन्युअस एम्बुलेटरी पेरिटोनियल डायलाइसिस (CAPD): यो रोगीको पेटभित्र डायलाइसिस सोलुसनको माध्यमबाट केहि समय लगातार गरिने प्रक्रिया हो। यो बिरामीको रगतमा रहेको दुषित तत्व तथा अनावश्यक तरल पदार्थहरू पेरिटोनियल मेम्ब्रेन (Peritoneal Membrane) मार्फत् डायलाइसिस सोलुसनको माध्यमबाट बिना मेसिन लगाई रगतलाई शुद्धिकरण गर्ने सजिलो प्रविधि हो जसलाई बिरामी आफैले घरमा बसि गर्न सक्छन्। यो प्रक्रिया दिनको ३-४ पटकसम्म गर्नु पर्ने हुन्छ। (चित्र ३)

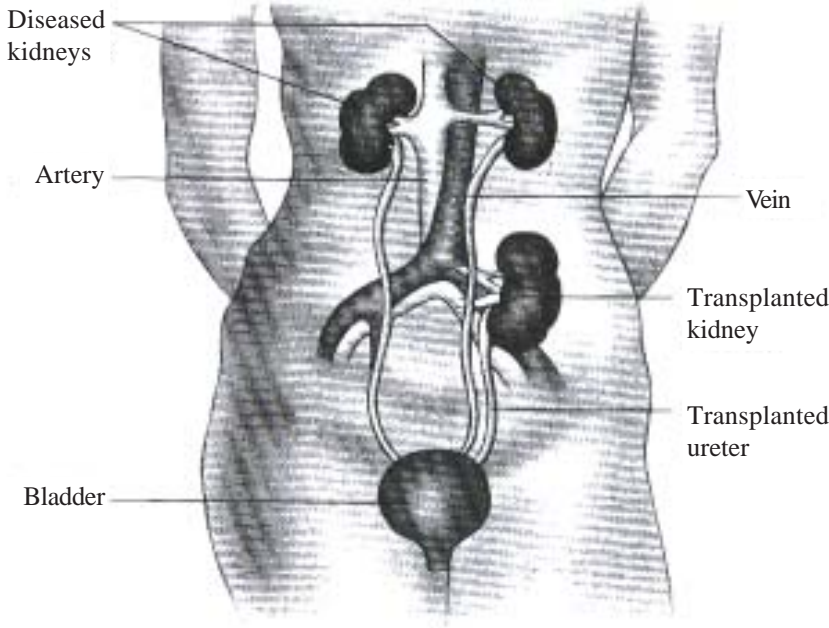
मृगौला प्रत्यारोपण : यो स्थायी उपचार विधि हो जसमा मृगौला प्रत्यारोपण बिशिष्ट शल्यक्रियाबाट गरिन्छ। मृगौला प्रत्यारोपण गर्नु अघि मृगौला दान दिने र लिने दुबैको सम्बन्धित चिकित्सकबाट स्वास्थ्य परिक्षण गरिन्छ जसमा रक्त समुह एउटै हुनु पर्छ। प्रयोगशाला परिक्षणमा

किडनी फड्सन टेस्ट, लिपिड प्रोफाइल, लिभर फड्सन टेस्ट, हेमोग्राम, पिसाबको सम्पूर्ण परिक्षण, अल्ट्रासाउण्ड, एन्जिओग्राम र दुबै जनाको रगतको क्रस म्याच, एच.एल.ए. टिस्यु टाईपिङ (HLA Tissue Typing) र दाँतको परिक्षण र निरोगी स्वास्थ्य प्रमाणित भएपछि मात्र प्रत्यारोपण कार्य सुरु गर्न अस्पतालमा मृगौला शल्य चिकित्सकबाट कार्य सुरु गरिन्छ। यसरी कुनै एक स्वस्थ मानिसको मृगौलालाई उपर्युक्त ESRD को अवस्थामा पुगेका बिरामीको शरीरमा शल्यक्रियाद्वारा जडान गर्नु नै मृगौला प्रत्यारोपण हो। मृगौला प्रत्यारोपण प्रायजसो बिरामीको तल्लो पेटको दायाँ वा बायाँ भागमा गरिन्छ (चित्र ४)। मृगौला (Donation) दान दिन रगतको नाता पर्ने आफ्नै आमा, बाबु, दाजु-भाई, दिदी-

बहिनी वा छोरा-छोरी भएमा सबैभन्दा राम्रो र मृगौला प्रत्यारोपण गरेको ब्यक्तिको शरीरबाट अस्वीकृत वा रिजेक्शन गर्ने चान्स अति न्यून हुनाको साथै प्रत्यारोपण गरे पछि खानु पर्ने महङ्गा औषधिहरू पनि कम मात्रामा खाए पुग्छ। तर नाता वाहेकका मानिसबाट लिईएको मृगौलामा भने महङ्गा औषधि खानु पर्ने र सानातिना हेल् चेक्राई भएमा रिजेक्शन वा अस्वीकृत हुने सम्भावना रहन्छ। अतः जे भए पनि मृगौला प्रत्यारोपण गरेको ब्यक्तिबाट जीवन भर चिकित्सकको सल्लाह अनुसार अनिवार्य रूपमा विशेष किसिमको औषधि इम्युनोसप्रेसिभ अर्थात् शरीरको रोग प्रतिरोधक शक्तिलाई दबाउने खालका प्रमुख औषधिहरू जस्तो साईक्लोस्पोरिन (Cyclosporine), इम्युरन वा एजोरन वा वायोरल (Imuran or Azoran or Bioral), र प्रेडनिसोलन (Prednisolone) खानु पर्ने हुन्छ। यी उपरोक्त प्रकारका इम्युनोसप्रेसिभ औषधिहरूको सेवन गर्दा मृगौला प्रत्यारोपण गरेका बिरामीलाई रोग सङ्क्रमणको (Infection) ठूलो डर हुन्छ, त्यसैले रोगीले फोहोर मैला भएका ठाउँहरूमा, भिडभाडमा, जनसम्पर्क गर्ने काम, बिरामी मानिसहरूसँग भेट्दा अति सर्तकता अपनाउनु पर्छ। यदि अति आवश्यक परेमा डबल मास्क मुखमा छोपी कार्य गर्नु पर्छ। साधारणतया मुख

चित्र ३: पेरिटोनियल डायलिसिस

चित्र ४: मृगौला प्रत्यारोपण

र नाक छोप्ने माक्स ६ महिनादेखि १ बर्षसम्म अनिवार्य लगाउनु पर्छ ।

मृगौला प्रत्यारोपण गरेको बिरामीले विशेष ध्यान दिनु पर्ने कुराहरू –

- कम्तिमा १ महिनासम्म मोटर गाडी नचलाउनु,
- कम्तिमा ३ महिनासम्म यौन सम्पर्क नगर्नु,
- आफ्नो दैनिक काम तीन महिनापछि मात्र सुरु गर्नु, र
- गड्ढो (१० किला भन्दा माथि) भारीहरू सकेसम्म छ महिनासम्म नउठाउनु ।

मृगौला प्रत्यारोपण मात्र समस्याको शतप्रतिशत समाधान होइन । प्रत्यारोपण पछि पनि चिकित्सकको सल्लाह अनुरूप नियमित रूपमा औषधिको सेवन गर्नेपर्ने हुन्छ साथै पथ परहेजको पनि आवश्यकता छ । बिरामीलाई चिल्लो र मसला कम भएका खानेकुरा दिनुपर्छ । फलहरूमा अङ्गुर जस्ता फल दिनु हुँदैन, अन्य फलहरू पनि सकेसम्म छिलेर र पकाएर दिएमा राम्रो हुन्छ । फलमा स्याउ र मेवा राम्रो हुन्छ । सङ्क्रमणबाट बच्नलाई रुघाखोकी र अन्य श्वास-प्रश्वासजन्य रोग लागेका मानिसहरूसँग नजिक गई नबोल्ने । घरमा पकाएको ताजा

खानेकुरा र स्वच्छ पानीको सेवन अनिवार्य रूपमा प्रयोग गर्नुपर्छ । व्यक्तिगत सरसफाईमा पनि विशेष ध्यान दिनुपर्छ । प्रत्यारोपणको एक महिनापछि हल्का शारीरिक कसरत गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

मृगौला प्रत्यारोपणको व्यवस्था नेपालमा नभएको हुनाले कैयौं नेपाली जनताले उक्त सेवा पाउनलाई छिमेकी मुलुकहरूमा गई उपचार गराउन बाध्य भएका छन् । उपचार गर्न जाँदा कम्तीमा १० लाखदेखि २५ लाख रुपियाँसम्म खर्च हुन्छ । यसरी हाम्रो नेपाली पैसा अन्य देशमा पलायन भईरहको छ । यसैकारण नेपालमै प्रत्यारोपण गर्नका लागि डाएलाइसिस (Dialysis), (ICU- Intensive Care Unit), (Operation Theater), (Transplant Surgeon), (Nephrologist), (Blood gas Analysis), (Tissue Matching), (Cyclosporin Level Test), र अन्य परीक्षणका निम्ति विश्वसनीय प्रयोगशालाको व्यवस्था साथै आधुनिक X-Ray, Angiography, Ultrasonogram, ECG आदिका व्यवस्था भएका सरकारी तथा निजी अस्पतालहरूमा प्रत्यारोपण गर्न सजिलो वातावरण बनाउन सम्बन्धित स्वास्थ्य निकायबाट सहयोगका साथै नयाँ नेपालको संविधानमा उल्लेख भई स्वास्थ्य नीतिको निर्माण हुन अति जरूरी छ । यसरी स्वदेशमै प्रत्यारोपणका व्यवस्था भएमा मृगौला रोगीहरूले विदेशमा हुने शोषण र दुःखबाट मुक्त हुनुका साथै स्वदेशको तुलो धनराशि देशमै रहने थियो ।

